

**GIOVANNI ANCONA, *ESCATOLOGIA CRISTIANA*,
QUERINIANA, BRESCIA 2003, SS. 414.**

Rozwijająca się teologia wymaga nieustannego przeformułowywania sposobu swojego wyrazu. Jednym z istotnych jest wymiar podręczników, które, nie mogąc nigdy stać się wyczerpującym źródłem wiedzy w żadnej z poruszanych przez siebie kwestii, muszą jednocześnie znaleźć równowagę w ramach omawianych problemów, proporcje między poszczególnymi zagadnieniami, które nie mogą odzwierciedlać tylko poglądów autora, ale powinny oddawać to, co się rzeczywiście w teologii dzieje, a ponadto ukazywać stan badań, aktualnie dominujących poglądów itp. Jednym z przykładów niedawno opublikowanego podręcznika uniwersyteckiego, który spełnia te wymagania w bardzo dobrym stopniu jest *Escatologia cristiana* autorstwa Giovanni Ancony, która ukazała się w ramach serii podręczników teologii systematycznej publikowanych przez włoską Querinianę (*Nuovo corso di teologia sistematica*, red. G. Canobbio, A. Maffeis, t. 13). G. Ancona jest wykładowcą teologii dogmatycznej na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim i w Pulijskim Instytucie Teologicznym. Jest autorem kilku innych publikacji z eschatologii i antropologii teologicznej. Należy do teologów młodszego pokolenia.

Książka G. Ancony jest przede wszystkim bogatym przeglądem historyczno-teologicznym, który obrazuje rozwój i aktualny stan myśli chrześcijańskiej w odniesieniu do eschatologii. Książka składa się z trzech zasadniczych części: eschatologia biblijna Starego i Nowego Testamentu oraz literatura apokaliptyczna, późniejszy rozwój historyczno-teologiczny i część systematyczna. W całym dziele każdy podtemat kończy się notą bibliograficzną, odsyłającą do dalszego studium. Biorąc pod uwagę ilość podobnych odwołań obecnych w całej książce widać, że mamy do czynienia z bardzo obfita propozycją bibliograficzną. Niezależnie także, każda sekcja tematyczna kończy się, różnymi od wcześniejszych propozycji, pozycjami mającymi służyć jako punkt odniesienia przy pogłębianiu odpowiednich wątków tematycznych.

Pierwsza część książki poświęcona jest eschatologii świata biblijnego w tradycji kanonicznej i pozakanonicznej. Została zaprezentowana tutaj eschatologia Starego Testamentu, eschatologia apokaliptyki judaistycznej, Nowego Testamentu oraz chrześcijańskiej apokaliptyki pozakanonicznej. Ciekawym ujęciem jest eschatologia apokalips

judaistycznych, gdzie autorowi w zwięzły sposób udaje się oddać charakterystykę samego gatunku literackiego jak i podstawowe zagadnienia teologiczne. Interesującym wątkiem, który został tu przedstawiony, jest nieśmiertelność duszy i jej relacja do zmartwychwstania ciała. Zostały tutaj przytoczone liczne ilustracyjne fragmenty źródłowe.

Część druga zawiera obszerny zarys pobiblijnego historyczno-teologicznego rozwoju eschatologii chrześcijańskiej. Materiał został podzielony na sekcje obejmujące: eschatologię starożytnego Kościoła, teologię okresu średniowiecza, nowożytną oraz tematykę teologii dnia dzisiejszego. Myślę, że w ramach eschatologii starożytnej uderza stosunkowo wąski wybór Ojców, co nie pozwala oddać charakterystyki poszczególnych tematów cechujących teologię epoki. Choć zakres tematów jest kompletny, brakuje jednak dosyć podstawowych refleksji, związanych z poglądami starożytnych na niektóre kwestie systematyczne np. na relację pomiędzy pierwotnym stanem rajskim a szczęściem, wynikającym ze zbawienia, przyniesionym przez Chrystusa. Podobnie kwestia zmartwychwstania nie ukazuje, na ile starożytne chrześcijaństwo mówiło o *restitutio paradisi*, a na ile o rzeczywistości jakościowo nowej. Również w przypadku omawiania sytuacji człowieka bezpośrednio po śmierci, opisywanej przez autora również w odniesieniu do teologii starożytnej jako stan pośredni, nie bardzo wiadomo, dlaczego jedynym omawianym Ojcem jest Augustyn, którego pisma ani nie wnoszą niczego nowego w tej kwestii w stosunku do teologii wcześniejszej, ani nie zawierają jakiegos pogłębienia tematu. Brakuje natomiast ukazania dynamiki teologii starożytnej w odniesieniu do tego zagadnienia: od pozycji podzielającej poglądy teologii okresu międzytestamentalnego do przeważającego u autorów oderwania się od niej w okresie VI/ VII w. Ciekawie i z wyważeniem akcentów została natomiast opracowana tematyka nieśmiertelności duszy, gdzie został uwypuklony temat łaski i daru, jakim jest nieśmiertelność dla Ojców. W partii oddającej teologię średniowieczną na uwagę zasługuje natomiast część poświęcona eschatologii św. Tomasza oraz uwagi dotyczące rozwoju eschatologii stanu pośredniego. Stosunkowo wartościową częścią jest sekcja dotycząca eschatologii okresu potrydenckiego – czasu, który pod tym względem nadal oczekuje na swoje monograficzne opracowania, choć tutaj szkoda, że autor ograniczył się tylko do R. Bellarmina. Dobrze została opracowana część związana ze szkołą w Tybindze, chociaż nie ukazano wszystkich znaczących zmian, jakie wniosła teologia języka niemieckiego tego okresu do katolickiej myśli eschatologicznej. Najciekawiej została natomiast podjęta tematyka historyczna w części poświęconej teologii współczesnej. Interesująco została ujęta część dotycząca teologii protestanckiej doby przełomu (pocz. XX w.) oraz kontynuacja renesansu eschatologii protestanckiej w późniejszych dziesięcioleciach. W części poświęconej przełomowi katolickiemu dominuje akcent położony na chrystocentryzm teologii okresu odnowy a także zainicjowany w tym okresie wątek trynitarny w eschatologii. Cenne jest, pomijane w wielu innych opracowaniach, wzmiankowanie kwestii społecznych, jakie znalazły swoje odzwierciedlenie w teologii wielu autorów w okresie okółosoborowym, a w których znajduje się istotne odniesienie do eschatologii (np. J. B. Metz, J. Moltmann).

Propozycja systematyczna – część trzecia książki – oparta została na czterech podstawowych filarach tematycznych: Jezus Chrystus jako wydarzenie eschatologiczne, eschatologiczny charakter aktualnej egzystencji chrześcijańskiej, eschatologiczny charakter śmierci chrześcijańskiej i wydarzenie paruzyjne. Część ta w centrum sytuuje postać zmartwychwstałego Chrystusa i w odniesieniu do niej dokonuje refleksji nad chrześcijańską egzystencją w Kościele; ukazuje śmierć jako przejście do stanu dopełnienia, co wiąże się z kolei z zagadnieniem sądu i paruzji Chrystusa. Eschatologia indywidualna znalazła tutaj swoje miejsce przed powszechną. W pierwszej sekcji zasługujące na odnotowanie jest przedstawienie eschatologicznego charakteru wydarzenia krzyża

i zmartwychwstania Jezusa. Nie pojawia się ono jako aksjomat jedynie w późniejszych rozważaniach, ale zostaje ukazane niezależnie. Przedstawiony zostaje także otwarty charakter wydarzenia Chrystusa, które jest ukierunkowane na swoje dopełnienie. Włączenie tego typu rozważań do części systematycznej podręcznika (a nie nawiązywanie do nich wyłącznie w części poświęconej eschatologii Nowego Testamentu, jak to się zwykle dzieje) pozwala na rzeczywiste spełnienie Rahnerowskiego postulatu ukazania eschatologii jako chrystologii w stadium dopełnienia. Ciekawie zaprezentowane zostały klasyczne tematy takie jak niebo, potępienie wieczne, oczyszczenie po śmierci. Zostały one wszystkie omówione w sekcji związanej ze znaczeniem wydarzenia śmierci człowieka. Jedynym mankamentem tego rozwiązania jest ponowne pojawienie się pewnych nieuniknionych treści przy omawianiu paruzji i powstania eschatologicznego nowego świata. Sama paruzja widziana jest jako wieloaspektowe dopełnienie dzieła Jezusa Chrystusa. W skład tego wydarzenia wchodzi: chwalebne objawienie się Chrystusa, sąd powszechny, dopełnienie dziejów Kościoła, dopełnienie człowieka (zmartwychwstanie umarłych), dopełnienie świata.

Dzieło G. Ancony jest znaczącą pozycją w dziedzinie eschatologii, jaka pojawiła się na przestrzeni ostatnich lat, nie tylko jeżeli chodzi o obszar języka włoskiego. Książka napisana jest prostym i czytelnym językiem. Także układ treści jest bardzo przejrzysty i w ten sposób *Escatologia cristiana* staje się miejscem stosunkowo łatwego odniesienia w wielu kwestiach. Poprzez bogatą bibliografię książka staje się istotnym źródłem informacji jeżeli chodzi o literaturę przedmiotową na szerszym polu. Z dużym naciskiem należy podkreślić aktualność bibliografii i jej szeroki zakres. Pewnym mankamentem dzieła jest oddzielenie tematyki historycznej od systematycznej – nie zawsze to odseparowanie jest udane ze względu na istniejącą niekiedy konieczność odsyłania do innej partii treściowej.

Ks. ANDRZEJ DAŃCZAK
GDAŃSK